

УДК 343.13 (477)

Л. М. Лобойко

*доктор юридичних наук, доцент,
(начальник кафедри кримінального процесу
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ)*

ПРИНЦИП НАУКОВОЇ ОБГРУНТОВАНОСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Реформування кримінально-процесуального законодавства розпочалося ще у 1992 році. Однак до цього часу процес реформування не завершений. Україна поряд із Таджикистаном і Туркменією залишається державою, де після розпаду Радянського Союзу не ухвалено новий Кримінально-процесуальний кодекс (КПК). Однією із основних причин цього є теоретичні суперечності щодо підстав, шляхів і результатів реформування законодавства. У цих умовах питання щодо змісту принципу наукової обґрунтованості реформування кримінально-процесуального законодавства набуває особливої актуальності і значення для вирішення питання щодо узгодження теоретичних позицій учених-процесуалістів з даного питання, а також підготовки нового КПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Проблеми наукової обґрунтованості процесу реформування кримінально-процесуального законодавства протягом

останніх років досліджували такі учені як В. Г. Гончаренко, Ю. М. Groшевий, В. С. Зеленецький, В. Т. Маляренко, О. Р. Михайленко, В. Т. Нор, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник та інші. Однак у їхніх публікаціях мова йде лише про певні аспекти наукового підходу до реформування окремих інститутів і норм кримінально-процесуального права. Питання ж про наукову обґрунтованість як про принцип процесу реформування кримінально-процесуального законодавства раніше у теорії кримінального процесу не ставилося, що і обумовило обрання теми даної наукової статті.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Для виконання у цій статті поставлені наступні **завдання**: 1) дослідити у чому полягає проблемність використання наукових положень у роботі над проектом КПК; 2) з'ясувати, хто може взяти на себе відповідальність за визначення концептуальних підходів до реформування кримінально-процесуального законодавства в умовах, коли неможливо досягти єдності позиції учених з усіх питань реформування; 3) визначити яку роль у реформуванні кримінально-процесуального законодавства відіграє консерватизм у теорії кримінального процесу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Реформування будь-якої галузі законодавства є процесом. А оскільки це так, то воно, як і будь-який інший процес діяльності, не може здійснюватися без основних положень, правил, що прийнято іменувати принципами. Реформування кримінально-процесуального законодавства теж має здійснюватися на підставі певних принципів. Інакше досягти мети реформування буде надзвичайно важко, а то й зовсім неможливо.

Результатом реформування, здійснюваного без дотримання принципів, можуть стати не задекларовані реформаторами цілі, а закон, якого не очікували, одержати життя. Наслідки такого реформування важко

передбачити, але однозначно можна стверджувати, що реформований закон навряд чи буде ефективним.

Принципи пов'язують діяльність усіх учасників процесу реформування кримінально-процесуального законодавства у єдине ціле, визначають межі цієї діяльності і мінімальні стандарти до її здійснення.

Одним із принципів реформування кримінально-процесуального законодавства є наукова обґрунтованість процесу реформування кримінально-процесуального законодавства. Усі процеси повинні відбуватися із урахуванням результатів наукових досліджень. При чому обґрунтуванню підлягають як доцільність, так і недоцільність застосування у новому кримінально-процесуальному законодавстві певних норм та інститутів. Доводити необхідність наукового обґрунтування різноманітних процесів діяльності немає потреби, бо воно давно стало аксіомою.

Тут хотілось би звернути увагу на таку важливу обставину наукового підходу до процесу реформування законодавства як багатоманітність наукових поглядів щодо напрямів реформування кримінально-процесуального законодавства. Поглядів, так само як і моделей кримінального процесу, може бути (і є) багато, а вибрати треба якийсь один або ж із різноманітних моделей компонувати одну – нову модель кримінального процесу, а отже і кримінально-процесуального законодавства.

У теорії кримінального процесу існує маса різноманітних поглядів на майбутній Кримінально-процесуальний кодекс України взагалі і на окремі його інститути зокрема, про що можна судити із численних публікацій з цієї проблематики [1; 2; 3; 4; 5; 6].

Дискусії точаться навіть щодо назви нового кодексу: "Кримінально-процесуальний кодекс України" чи "Кримінальний процесуальний кодекс України". До речі існуючі наразі два варіанти проектів КПК мають саме такі, тобто різні назви [7; 8].

Але слід чесно визнати, що за часи незалежності нашої держави цілісної, науково обґрунтованої концепції комплексного, всебічного реформування кримінально-процесуального законодавства так і не було підготовлено. Навіть сама необхідність реформування кримінально-процесуального законодавства, що зводиться до ухвалення нового КПК, доводилася лише на рівні наукових статей.

Ті теоретичні положення, що стосуються проекту КПК взагалі, як правило, мають декларативний характер. А інакше і бути не може. На те вони і є загальними. А пропозиції щодо окремих інститутів кримінально-процесуального права можуть розглядатися лише у їхній сукупності з точки зору їх доцільності і корисності у системі проекту КПК. Однак через неоднакові наукові підходи до розуміння ролі і місця тих чи інших інститутів (і це також є нормальним) кримінально-процесуального права у системі КПК виникають суперечності у плані використання їх у законотворчій роботі.

Складовою частиною принципу наукової обґрунтованості реформування кримінально-процесуального законодавства є широке, максимально можливе залучення науковців до обговорення і обґрунтування тих чи інших положень майбутнього КПК.

Під час підготовки проекту КПК можна було би піти шляхом зібрання усіх учених, які займаються дослідженням проблем кримінального процесу, і спробувати виробити якусь одну узгоджену позицію щодо його науково обґрунтованої моделі. Але це є безперспективний шлях.

По-перше, зібрати усіх учених разом навряд чи можливо, а якщо усі й зберуться, то працювати буде надзвичайно важко із відомих причин.

По-друге, навіть у робочій групі, що чисельно є набагато меншою від кількості усіх учених-процесуалістів України, рішення щодо дискусійних питань приймаються голосуванням, а отже частина, нехай навіть і менша, учених залишається незадоволеною рішенням.

По-третє, не усі учені є високо компетентними у всіх питаннях кримінального процесу. Як правило, учені займаються певними науковими темами у процесуальній галузі юридичної теорії, що, як на мене, також є позитивом, бо лише таким чином можна досягти глибини і якості наукових досліджень. Тому у робочих групах існує розподіл праці. Окремі вчені чи групи вчених працюють над проектами окремих статей чи глав (розділів) і на засіданнях усієї групи після обговорення проектів певних статей чи глав компонують проект законодавчого акту. Проект КПК, таким чином, є продуктом праці, так би мовити, "вузьких" спеціалістів по темах (главах, розділах).

Досвід роботи у робочих групах з підготовки законопроектів свідчить про те, що досягнути згоди з усіх питань серед усіх членів групи ніколи не вдається. Тим паче не може бути досягнута згода з усіх питань реформування кримінально-процесуального законодавства серед усіх учених-процесуалістів.

Вищевикладене обумовлює необхідність втручання вищих державних органів у визначення моделі кримінального процесу. За умов різноманітності наукових поглядів відповідальність за визначення концептуальних підходів до реформування кримінально-процесуального законодавства має взяти один чи декілька вищих державних органів.

Таким органом у 1992 році стала Верховна Рада України, затвердивши Концепцію судово-правової реформи в Україні [9], одним із напрямків якої було і реформування кримінального процесу. Подальшу відповідальність за реформування судівництва взагалі і системи кримінальної юстиції, зокрема, взяв на себе Президент України, затвердивши у 2006 і 2008 роках два основоположних для реформування кримінально-процесуального законодавства документи: Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів та Концепцію реформування кримінальної юстиції України [10;

11]. Оскільки Концепції затверджені Указами Президента України, то вони мають імперативний характер для розробників проекту КПК. Отже, визначивши концептуальні засади реформування кримінально-процесуального законодавства, Президент України залишив за ученими право лише визначати найбільш ефективні, науково обґрунтовані шляхи запровадження концептуальних положень у проект КПК.

Безумовно, концептуальні засади реформування кримінально-процесуального законодавства визначалися Президентом України не без урахування наукових досягнень вітчизняної та зарубіжної юриспруденції. При чому модель КПК, визначена у згаданих Концепціях, на мою думку, ґрунтується більшою мірою на результатах порівняльно-правового теоретичного аналізу вітчизняного кримінально-процесуального законодавства та законодавства держав Європейського Союзу та Рішень Європейського суду з прав людини. На сучасному етапі творення національного права державою, яка прагне до євроінтеграції, такий підхід видається цілком виправданим.

Здавалося б науковцям, які працюють над проектом КПК (членам робочої групи і експертам), залишається лише впроваджувати у проект законодавчого акту наукові результати із урахуванням змісту Концепцій. Однак, існують декілька проблем використання під час роботи над проектом КПК наукових результатів, одержаних у теорії кримінального процесу.

По-перше, наукові результати і положення висловлюються на підставі різноманітних методологічних підходів. А методологічна основа проекту КПК є єдиною – це Концепція реформування кримінальної юстиції України. Саме тому окремими вченими й не сприймаються ті новели проекту, що суперечать традиційним (можна навіть їх назвати ідеологічними) установкам, що десятиріччями проповідувалися у нашій державі. Основне ж теоретичне протиріччя між традиційними

(консервативними) науковими поглядами і сучасними (революційними) точками зору на проект КПК полягає у ставленні до розуміння функціонального призначення кримінального процесу взагалі і окремих його інститутів зокрема.

Традиційно вважається, що кримінальний процес є засобом боротьби зі злочинністю. У новій же для України доктрині, тій, що є традиційною для сучасної Європи, кримінальний процес розглядається як спосіб розв'язання кримінально-правового конфлікту. Сутність першого підходу полягає у здійсненні кримінального провадження з метою викрити особу у вчиненні злочину і покарати її. Другий же підхід пов'язаний із необхідністю врегулювати засобами кримінального процесу кримінально-правовий конфлікт, що має не тяжкі наслідки. Для тяжких злочинів має бути застосована уся сила кримінального і кримінально-процесуального закону.

По-друге, у теорії кримінального процесу з одного й того ж питання часто існує не одна, а дві і більше точок зору. При чому вони усі можуть бути науково обґрунтованими у межах дослідження, в результаті якого формулюються. Вибір положення, сформульованого на підставі наукового дослідження, здійснюється членами робочих груп, виходячи із того, чи "вписуються" вони у концепцію проекту КПК. Тому неминучим є залишення поза увагою окремих наукових положень і результатів. А це іноді сприймається авторами як їхнє ігнорування.

По-третє, наукові положення, що претендують на роль базових для формулювання тих чи інших норм у новому КПК, висловлювалися у різні часи. З цієї причини вони іноді не можуть бути використані під час роботи над проектом КПК. Дискусія щодо тих чи інших положень, висловлених в історії теорії кримінального процесу, в основному зводиться до того, чи слід під час формування нового кримінально-процесуального законодавства враховувати національні традиції, що склалися у теорії,

законодавстві та практиці його застосування. Як на мене, то враховані можуть бути лише ті традиційні положення, що, знову ж таки, "вписуються", по-перше, у сучасні уявлення про право взагалі, і кримінально-процесуальне право зокрема, а, по-друге, у концепцію нового КПК, визначену Президентом України. Ці наукові положення не "старіють" і можуть бути покладені в основу окремих норм чи інститутів кримінально-процесуального права.

Звичайно, що важко розібратися яке із положень підходить до концепції проекту КПК, а яке ні. Прибічники консервативних поглядів можуть вважати, що традиційне наукове положення є придатним для використання його у новому законодавстві. Однак використання його у законопроектній роботі може призвести до утворення норм-фікцій, що відображають особисті чи вузьковідомчі інтереси.

На думку О. В. Захарова, явище консерватизму у юриспруденції підлягає дослідженню саме як така проблема, що стоїть на заваді раціонального правового регулювання. Консерватизм у праві підлягає вивченню для того, щоб ідентифікувати його прояви у чинному законодавстві і виправляти його [12, с. 122]. У цілому розділяючи позицію автора, не можна погодитися з ним у тому, що усі прояви консерватизму стоять на заваді раціонального правового регулювання. Консерватизм у юридичній теорії і практиці законотворення може виконувати і позитивну функцію для правового регулювання кримінально-процесуальних відносин, бо він утримує реформаторів від здійснення радикальних (революційних) кроків щодо оновлення законодавства.

На основі проведеного у цій статті дослідження можна зробити наступні *висновки*: 1) проблемність використання у роботі над проектом КПК наукових положень обумовлена їхньою багатоманітністю і різноманітністю; 2) в умовах, коли досягти узгоджених позицій щодо застосування тієї чи іншої теоретичної моделі КПК не можливо,

відповідальність за визначення концептуальних підходів до реформування кримінально-процесуального законодавства має взяти один чи декілька вищих державних органів (Верховна Рада України, Президент України); 3) консерватизм у теорії кримінального процесу може виконувати як негативну, так і позитивну роль у реформуванні законодавства.

Тема наукового обґрунтування процесу реформування кримінально-процесуального законодавства є доволі об'ємною. Тому для її повного опрацювання потрібно здійснювати подальші дослідження. Останні є доцільними за такими *напрямами наукових розвідок*: 1) аналіз співвідношення принципу наукового обґрунтування з іншими принципами процесу реформування кримінально-процесуального законодавства; 2) порівняльно-правові дослідження застосування принципу наукової обґрунтованості реформування кримінально-процесуального законодавства.

Список використаних джерел

1. Шумило М. Є. Міфи і реальності реформи в кримінальному судочинстві України / М. Є. Шумило // Актуальные проблемы уголовного судопроизводства: вопросы теории законодательства, практики его применения (к пятилетию УПК РФ). – М. : Московская государственная юридическая академия, 2006. – С. 127- 131.

2. Шумило Н. Е. Об основных подходах к реформированию уголовного процесса Украины / Н. Е. Шумило // Юрид. практика. – 2007. – № 51.

3. Бойко В. Щодо деяких положень нового кримінально-процесуального законодавства країни / В. Бойко, Н. Бобечко // Право України. – 2003. – №1.

4. Костенко О. Як захиститися від української Феміди [Електронний ресурс] / О. Костенко . – Режим доступу : <http://www2.pravda.com.ua/ru/news/2007/1/3/52242.htm>.
5. Пепеляєв С. Г. Європейський правовий гуманізм як чинник реформування кримінально-процесуального права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 / С. Г. Пепеляєв. – К., 2005. – 17 с.
6. Маляренко В. Окремі проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні: академічні читання / В. Маляренко ; Київський регіональний центр Академії правових наук України (Київ, 22.10.2008 р.) [Електронний ресурс] . – Режим доступу: http://www.bod.kiev.ua/jurnal/20_13.htm (станом на 10.07.2009).
7. Проект Кримінально-процесуального кодексу України, внесений на розгляд Верховної Ради України народними депутатами В. Р. Мойсиком, І. В. Вернидубовим, С. В. Ківаловим, Ю. А. Кармазіним (реєстраційний № 1233 від 13 грудня 2007 року) [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=31115.
8. Проект Кримінального процесуального кодексу від 10 грудня 2007 року, підготовлений Робочою групою Національної комісії зі зміцнення демократії та утвердження верховенства права. – К., 2007. [Електронний ресурс] . – Режим доступу : http://www.aau.edu.ua/up/docs/kpk_final.html.
9. Концепція судово-правової реформи в Україні, затв. Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 426.
10. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 р. № 361/2006 // Офіційний вісник України. – 2006. – № 19. – Ст. 1376.

11. Концепція реформування кримінальної юстиції України / Затв. Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // Офіційний вісник Президента України. – 2008. – № 12. – Ст. 486.

12. Захаров О. В. Правничий консерватизм як соціальна причина фікцій у праві / О. В. Захаров // Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: Тези доповідей та повідомлень науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 року). Видання присвячене пам'яті професора А.Я. Дубинського. – К. : Атіка, 2009.

Л. М. Лобойко

Принцип наукової обґрунтованості реформування кримінально-процесуального законодавства

У статті розглядаються проблемні питання застосування принципу наукової обґрунтованості у процесі реформування вітчизняного кримінального процесу. Досліджено основні наукові підходи до реформування кримінально-процесуального законодавства: консервативний і революційний

Ключові слова: кримінальний процес, проект Кримінально-процесуального кодексу України, принцип наукової обґрунтованості, реформування кримінально-процесуального законодавства

Л. Н. Лобойко

Принцип научной обоснованности реформирования уголовно-процессуального законодательства

В статье рассматриваются проблемные вопросы применения принципа научной обоснованности в процессе реформирования отечественного уголовного процесса. Исследованы основные научные подходы к

реформированию уголовно-процессуального законодательства:
консервативный и революционный

Ключевые слова: уголовный процесс, проект Уголовно-процессуального кодекса Украины, принцип научной обоснованности, реформирование уголовно-процессуального законодательства

L. M. Loboiko

The principle of scientific groundings of the criminal procedure legislation reforming

The article touches upon the problems of application of the principle of scientific groundings of the criminal procedure legislation reforming in Ukraine. The basic scientific approaches to the criminal procedure legislation reforming – conservative and revolutionary – are researched

Key words: criminal procedure, Draft Code of Criminal procedure, the principle of scientific groundings, the criminal procedure legislation reforming